

GÖÇ FENOMENİ: TARİHSEL PERSPEKTİF BAĞLAMINDA İLK İNSAN
GÖÇLERİ
*MIGRATION PHENOMENON: EARLY HUMAN MIGRATIONS IN A
HISTORICAL PERSPECTIVE*

Fatih Mehmet BERK

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü
*Assoc. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department
of History*

fatihberk@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4176-1781

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
2/2, Eylül - September 2020 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **26.05.2020**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **29.07.2020**
Sayfa-Pages : **115 – 134.**

This article was checked by Viper or

Atf – Citation: BERK, Fatih Mehmet, “Göç Fenomeni: Tarihsel Perspektif Bağlamında İlk İnsan Göçleri”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/2, Eylül 2020, ss. 115 – 134.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

2/2, Eylül - September 2020

115 – 134

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GÖÇ FENOMENİ: TARİHSEL PERSPEKTİF BAĞLAMINDA İLK İNSAN GÖÇLERİ MIGRATION PHENOMENON: EARLY HUMAN MIGRATIONS IN A HISTORICAL PERSPECTIVE

Fatih Mehmet BERK

Öz

Yürüme becerisini geliştiren insanoğlu ulaşım menzilini sürekli artırarak mobilize bir varlığa dönüşmüş ve bu sayede kültürel, ekonomik ve sosyal değişim yayılmış ve farklı toplumlar tarafından geliştirilen ve paylaşılan bir medeniyet birikimi ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu, göçmenlerin torunlarıdır. Göç fenomeni, insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Göç, tarihi şekillendiren temel unsurlardan birisi olarak tarihte yerini almıştır. Tarih, göç ile başlamış ve göç ile iç içe olma geleneğini sürdürmeye devam etmektedir. Tarımın, ticaretin, dinlerin vb. onlarca tarihsel dinamiğin yayılımında göç tetikleyici bir unsur olmuştur. Göç, evrenselliğin yolunu açmıştır.

Çalışmamızda pek çok farklı disiplin konusu tarafından araştırılan göç konusunu tarihsel perspektif bağlamında tarih öncesi dönemde yer alan iki temel göç hareketini incelemeye çalıştık. İlk olarak 2 ile 1.5 milyon yıl önce Afrika çıkışlı “Büyük Göç” hareketini ve devamında 100.000 yıl önce Homo sapiens tarafından kuzey bölgelere kadar uzanan göç hareketini inceledik. İncelediğimiz ikinci safha ise MÖ. 12.000’lerde Holosen Çağ’da yaşanan iklimsel değişiklikler sonucu oluşan bir dönem kapsar. Bu dönem yerleşik, hayat, tarım ve hayvancılık gibi pek çok yeni adımın Mezopotamya’da atıldığı bir dönemdir. Bu göç hareketi “Neolitik Göç”

Abstract

Human Beings have developed his walking ability without stopping and increased his access target and converted into a mobile creature. After completing this process, cultural, economic and social transformation was spread across the world and a civilization was emerged that has been improved and shared by various societies. Human beings are descendants from immigrants. The phenomenon of migration is an integral part of human history. Migration has taken its place in history as one of the main elements that shaped the history. History began with migration and still continues its tradition to be associated with migration. Migration has become a triggering device within the spread of numerous dynamics of history such as agriculture, trade and religions and so on. Migration has paved the way for universality.

The issue of migration has been studying in various disciplines. In our study, the issue of migration is studied in historical perspective. The two main migration movements in prehistory are analyzed. At first, we mention “Great Migration”, the migration movement, began from Africa 2 & 1.5 million years ago. Following this migration, Homo sapiens migration that began 100,000 years ago towards the northern region is studied. The second phase we examine covers the

olarak tanımlanmış ve Mezopotamya'da temeli atılan yenilikler batıya taşınmıştır.

Holocene Era (12.000 B.C.) in which climate changes were occurred. In this period many new steps were taken in Mesopotamia such as settlement, agriculture and animal husbandry. This migration is named as "Neolithic Migration" and through this movement the innovations were carried to the Western world.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Göç, Büyük Göç, Neolitik Göç.

Keywords: History, Migration, Great Migration, Neolithic Migration.

Giriş: "İlkin ayak vardı"

Fransız yazar Honoré de Balzac "İnsanoğlunun yeryüzünde ilk adımlarını attığı andan itibaren kimsenin neden yürüdüğünü, nasıl yürüdüğünü, yürümekle ne elde ettiği gibi soruların sorulmadığını ve bu soruların dünyayı meşgul eden tüm felsefi, psikolojik ve politik sistemler ile bağlantılı olduğunu ifade eder.¹

İnsan hareketinin temel modu yürümektir. Tarihin ilk anlarından itibaren yürüme eylemi ile insanoğlu bir arada olmuştur. İnsanoğlu yürüyerek dünyayı bir uçtan bir uca geçmiş, hayatı tecrübe edinmiş ve çevreyi tanımıştır. Yürüyerek çocuklarını taşımış, yaşlılara yardım etmiş, eşyalarını taşımış, hayvanları otlatmıştır. Benzer şekilde kaçmış, kovalamış, öldürmüştü, avlamış, toplamış, yiyecek ve su aramış ve seyahat etmiştir.² Bu bağlamda yürümekle oluşan devinim insanoğlunun hayatı içinde tüm safhayı kuşatmış ve pek çok devinimi tetikleyici bir unsur olmuştur.

Yürümek, "anlam arayışında bir varlık" olan insanoğlunun³ dünyayı anlamlı kılma yetisinin kaynağıdır. İnsanoğlunun yürüyüşü anlamlıdır, çünkü anlaması, anlamlandırması ve hayal etmesi, bedeninin *ileri, geri, aşağı, yukarı, geleceğe ve geçmişe doğru hareket etmesine* borçludur. Yürümek, yıkıcı ve devrimci bir harekettir. Bu özelliği kazandıran ise *anlık, temel ve insansı* bir hareket olmasına bağlıdır. Yürümekle, dış dünyanın farkına varıp, "anima mundi" yani "dünyanın ruhunu" iyi ve kötü yönleriyle kavrarız. Yürüyüşle birlikte kültürel algılara ve inançlara kapı aralarız. Yürüme eylemi aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz *görme, ölçme, okuma ve yaşadığın çevre ile hemhal olma* (sighting, measuring, reading, and merging) eylemleri medeniyet inşa sürecinde kazanım sağlayan süreçlerdir. Yürüyerek çevremizi algılar ve *görme* şansına sahip oluruz. İnsanoğlu yine yürüme aracılığıyla ulaştığı toprakları, elde ettiği nesnelere *ölçmeye* çalışmıştır. İnsanoğlunun yürüyüş ile gezdiği ve gördüğü yerler aslında okunmayı ve yorumlanmayı bekleyen birer hikâyedir. Yürüyerek insanoğlu gördüğü yerleri okuyup medeniyet yolunda ilerlemiştir.

¹ Amato, 2004: 1.

² Amato, 2004: 19.

³ Armstong, 2014: 7.

Yürüdükçe *gören, ölçen ve okuyan* insanoğlu akletme yetisi ile etrafında gördüklerini *birleştirmiş ve anlamlandırmaya çalışmıştır*.⁴

Yürüme eylemi tarih öncesi dönemde pek çok açıdan ilerleme kaydetti. Dünyaya ilk ayak basma, ilk göçlerden ve MÖ 10.000’lerde meydana gelen tarım devrimi ve yerleşik hayat sürecine kadar pek çok aşama kaydetti. Indus, Dicle, Fırat ve Nil Nehri kenarlarında kurulan medeniyetler ve bu medeniyetlerin kendine özgü karakteristikleri (örneğin avcı toplayıcılıktan tarıma geçiş, yük hayvanlarının evcilleştirilmesi, göçebelikten yerleşik hayata geçiş, yıllık ürün, araç gereç yapımı, tekerin kullanımı, nehir yolu kullanımı, yolların tespiti) insan yürüyüşünde derin değişimlere neden oldular. Yaşanan bu devrimsel değişim ilk sınıf ayrımını doğurdu: Bir tarafta oturan, emreden ve ürünleri teslim alan yönetici sınıf, diğer tarafta ise yürüyen, taşıyan, çalışan, savaşan ve yürüyerek hizmet eden bir sınıf. Antropolog Marvin Harris “İlkin ayak vardı” diyerek yürümenin insan gelişiminde ne kadar önemli basamak olduğunun altını çizer. Evrimsel biyolog ve antropolog J. Noble Wilford ise dik duruş ve iyi ayak üzerinde yürümek olan bipedalizmin insanlığın gelişim sürecinde önemli bir dönem olduğunun altını çizer.⁵

Yürüme eylemi içerisinde olan insanoğlu doğal olarak yollar inşa etmek zorunda kaldı. Tarihin ilk evrelerinde yürüme ile iç içe olmanın oluşturduğu olgu “İlkin ayak vardı” sözü devamında doğal olarak yolların inşa edilmesi “İlkin yol vardı” sözünü doğurdu. Yol, insanı harekete geçiren temel unsurlardan birisidir. Yol, günümüzde geldiğimiz medeniyet aşamasında yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımızda durmaktadır. Medeniyetin atardamarı olan yollardan insanı insan yapan her şey akmaktadır.⁶

İnsan türünün ilk örnekleri de dünyaya yayılım sürecinde iklimsel ve teknolojik değişimlerin öncülüğünde dünya geneline yayılmışlardır. “Out of Afrika” adı verilen bir modele göre Homo erectusun göçü 2 ile 1.5 milyon yıl önce gerçekleşmiştir. Homo erectusun bu göçünü takiben yıllar sonra Homo sapiensin 100.000-50.000 yıl önce gerçekleşen göçü gerçekleşmiştir.

MÖ 10.000’lerden itibaren buzulların çekilmesini takiben insanoğlu ilk yollar olan patikalardan yürümeye başlamış ve günümüzde iskân ettiği coğrafyaya doğru hareket etmiştir. MÖ 9000’lerde tarım toplumları ortaya çıkmaya başlamış ve MÖ 8000’lerde iklimde görülen stabilizasyon ve elde edilen birikim, düzenli hayvan göçlerine ve insanların geniş alanda seyahat etmesine olanak sağlamıştır.⁷

İlk patikalar, hayvanların su ve gıda temini için kullandığı alanlardır. Hayvanlar, itme ve ayakları ile ezme becerileri ilk patikaların oluşumuna neden olmuştur. Hayvanların yol inşa etme kabiliyetleri yoktur. Diğer taraftan insanoğlu yol inşa edebilen bir varlıktır. Fakat yol inşa edebilmesi için organize olabilmesi ve teşvik edilmesi gerekir. İnşa edilen yollar, gelişen medeniyetin oluşturduğu ekonomik ve sosyal baskı neticesinde oluşmuştur. İlk başlarda yiyecek ve gıdanın bulunduğu alana inşa edilen lokal olan yollar

⁴ Ben, 2004: 5-9.

⁵ Amato, 2004: 20.

⁶ Jacobson, 1940: 6-7.

⁷ Lay, 1992: 7.

zamanla yerel olmaktan çıkmış, dağlardan, nehirlerden ve bataklıklar içerisinden genişleyerek farklı bir konum kazanmıştır.⁸

Yol, medeniyetin en somut göstergesidir. Yol, medeniyetin *doğu, batı, kuzey ve güney* yönlerinde gelişmesine vasıta olan bir ulaşım hizmetidir. Yollar, sosyal yaşamın alt yapısını oluşturur. Farklı medeniyetlere açılan kapıdır. Tarihin ilk dönemlerinde *İpek Yolu, Baharat Yolu, Kral Yolu* gibi yollar medeniyetlerin gelişimine damga vurmuştur. Bu kadim ticari yolların Müslümanların eline geçmesiyle birlikte Avrupa toplumu yeni arayışlara girmiştir. Pusula ve matbaanın bulunması, okyanusları geçmek için güçlü gemilerin yapılması sonucu yeni yerler keşfedilmiş ve tarihte “Coğrafi Keşifler” olarak yerini almıştır. Bu bağlamda Coğrafi Keşifler sonucu oluşan yeni dünya düzeni de varlığını başta deniz rotaları olmak üzere yollara borçludur. Atın evcilleştirilip insan tarafından vasıta olarak kullanılması ve tekerleğin keşfi de yol ve medeniyet ilişkisinde önemli dönemlerdir. Yola egemen olan ticarete egemen olmuştur. Ticaret dünyasında söz sahibi olan uygarlıklar da medeniyet alanında elde ettiği kazanımlarla dünyaya hâkim olmuştur.

Tarihsel Açıdan İnsan Göçleri

İnsan göçünü tam olarak anlayabilmek için tek bir disiplin yeterli değildir. *Arkeoloji, antropoloji, genetik, sosyoloji, coğrafya, siyaset, hukuk, dilbilimi, paleontoloji, istatistik, ekonomi, tarih* vb. pek çok disiplin tarafından incelenmeyi gerektirir. Çok farklı disiplinler tarafından çalışıldığı için göç tanımı üzerinde ortak bir görüş yoktur.⁹ Göç, bir insan davranışıdır. Bireylerin ya da grupların geçici ya da sürekli kalmak amacıyla bir yerden başka bir yere yapmış oldukları mekânsal hareketlerdir.¹⁰ İnsan; coğrafya ve ekoloji izin verdiği müddetçe göçmen türü bir varlıktır.¹¹

İnsanoğlu yerinde duramayan bir varlıktır. Sabit mekân ve yerleşik hayata uygarlığın bir aşamasında geçmiş olmasına rağmen yine de merakından, coğrafya ve iklim vb. zorunluluklardan dolayı gelişmek adına yeni yerler görmek istemiştir.¹²Gezip, görmek ve gördüklerini algılamak kültürel anlamda yeni gelişimleri başlatır.¹³

İnsanoğlu, göçmenlerin torunlarıdır. Göç fenomeni, insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlık tarihi büyük göçlerle şekillenmiştir. Bu bağlamda Afrika'dan göç ile dünyaya yayılan insanların ataları göz önüne alınarak tarih göç ile başladı ifadesi çok rahat kullanılabilir. Göç ile başlayan tarih; teknolojik ve ekonomik gelişmeler ile birlikte göç ile olan birlikteliğini sürdürmeye arttırarak devam etmiştir.

İnsanlık tarihi, aynı zamanda bir göç tarihidir. Günümüze kadar var olan genel göçler sekiz ana başlık halinde şu şekilde sıralayabiliriz¹⁴

-MÖ 70.000'lerde Homo Sapiens'in Afrika'dan dünyaya yayılımı.¹⁵

⁸ Lay, 1992: 7.

⁹ Clark, 2010: 192.

¹⁰ Klemenčić, 2007: 28.

¹¹ De Knijff, 2010: 39.

¹² Pooley, 2017: 3.

¹³ Bücher, 1907: 347.

¹⁴ Harzig - Hoerder, 2009: 6.

-MÖ 15.000-5000 arası meydana gelen erken yerleşik tarım toplumu dönemi göçleri.

-Şehirleşme döneminde meydana gelen Mezopotamya, Mısır, Doğu Asya, Fenike, Helen ve Roma Dünyası göçleri.

-MÖ500-M.S.1500 yılları arası göçler.

-Dünyanın makro bölgelerinde 1400-1600 yılları arasında kültürel ve ticari göçler.

-1600-1800 yılları arası sömürgeci ülkeler ve sömürülen ülkeler arası göçler.

-19.yy. küresel göç hareketleri.

-20.yy. göçleri

Uygarlığın gelişim sürecinde göçebelik evrensel bir süreçtir.¹⁶Tarihsel süreç içinde yerleşik hayata geçmeden önce insanoğlunun göçebe olması ve göçebe ve avcı toplayıcı dönem içinde sürekli olarak mobilize olması insanoğlunun göç ile ne kadar iç içe olduğunun en somut göstergesidir. Yerleşik hayata geçtikten sonra da göç insanoğlunu hayatından çıkmamış, *ekonomik, politik, kültürel* vb. pek çok nedenden dolayı göç etmeye devam etmiştir. Diğer türlerin başaramadığı bir başarıyı yakalayan avcı toplayıcı insan grupları kısa sürede tüm kıtalara yayılmışlardır. İnsanoğlu, hayvanlara göre korumasız olan vücudunu elbise ve evi icat ederek çözerek coğrafi ve iklimsel bariyerleri kırmış ve göçün önündeki engelleri aşmıştır.¹⁷Göçebe bir karakteri olan avcı toplayıcılıktan yerleşik hayata geçiş kural olmaktan çok bir istisnadır¹⁸ ve yerleşik hayat dominant bir unsur olsa da göç etme özelliği itici ve çekici özellikler aracılığıyla devam etmektedir.

Tarih boyunca atılan her kültürel adım yeni bir göçün başlangıcı vasıtasıyla olmuştur. *İlkel tarımın başlangıcı göçebe toplumlardır, ticaretin ilk safhası göçmenlerin başlattığı ticarettir, tarım haricinde ortaya çıkan özel zanaatkarlar, gezginler olmuştur. Dinlerin kurucuları, ilk şairler, ilk felsefeciler ve müzisyenler ve dönemlerin büyük aktörleri hepsi gezginlerden oluşmuştur.*¹⁹

Göçmenlerin etkisi ilk dönemle sınırlı kalmamış, kültürel değişimlerle birlikte var olmaya devam etmiştir. Uzun dönemde insanların ırksal karakterinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Griffith Taylor, etnoloji biliminin temel öğretilerini olan *karışık ırkların* bir istisna değil, bir nizam olduğunu söyler. Yapılan araştırmalarda her ulus bir karışım sürecine maruz kalmıştır. Bu karışım sürecine bilim insanları “tarihsel hareketler” adını vermiştir.²⁰

Her toplumun tarihinde iki unsur oldukça önemlidir: *Birincisi toplumun etnik yapısı, ikincisi ise gerek savunma ve gerekse genişleme amaçlı yapmış*

¹⁵ Tarih öncesi dönem tarihlendirmelerinde farklılar olabilmektedir. Bu alıntı yapılan kaynaklara bağlı kalındığı için ortaya çıkan bir sonuçtur. Tarih öncesi ilk göçleri başka kaynaklarda 2-1.5 milyon öncesi Homo erectus ile başlatanlar da vardır.

¹⁶ Bücher, 1907: 345.

¹⁷ McNeill, 1984:1.

¹⁸ De Knijff, 2010: 39.

¹⁹ Bücher, 1907: 346.

²⁰ Park, 1928: 883.

oldukları savaşlar. Bu iki unsur da tarihsel hareketliliğe dayanmaktadır. “Tarihsel hareket” adı verilen bu süreç göstermektedir ki tarih öncesi dönemin önemli bir kısmı bu göçebe toplumlar tarafından oluşturulmuştur.²¹

Oppenheim’in devlet teorisi de göçebe toplumların yerleşik toplumlar üzerinde egemenlik kurması bağlamında olduğu için tarihsel süreç içinde göçebeliliğin gücünü anlamak açısından önemlidir. Devlet teorisi düşünceleri bağlamında fetihçi teorisyen olarak bilinen Oppenheim, devletlerin kuruluşunu göçebe toplumların yerleşik toplumlara üstünlüğü sonucu oluştuğunu iddia eder.²² Benzer düşünceyi yıllar önce Efesli felsefeci Herakletios (MÖ 535-475) “Savaş, her şeyin babasıdır ve her şeyin kralıdır; bazılarını Tanrı, bazılarını insan yaptı, bazılarını bağımlı, bazılarını özgür kıldı” diyerek ifade etmiş²³ ve göç ederek, fethederek, istila ederek elde edilen aşamanın uygarlık tarihindeki izdüşümünü yansıtmıştır. Bu öngörüye göre *savaş, göç, fetih, istila* bu bağlamda ilk aşamada yıkıcı bir unsur olarak görülse bile yapıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Göç, o derece önemli bir olgudur ki devrim ile birlikte karşılaştırılarak uygarlık tarihindeki rolü anlatılır. Tartışmalı bir düşünce olsa da *her devrim, her entelektüel uyanış, her aydınlanma ve her rönesansın* arkasında tetikleyici bir unsur olarak yabancı kültür göçü, istilacı nüfus hareketlerinin olduğu iddia edilir.²⁴

Uygarlığın gelişim aşamasında göçlerin öneminin altını çizenler benzer yaklaşıma savaş da dâhil ederler. T.Waitz’e göre uygarlığı harekete geçiren iki kaldıraç vardır: Birincisi coğrafi şartlardan dolayı meydana gelen *göçler*, diğeri ise *savaşlar*. Göçlerin tarihte önemli rol oynaması kültürler arası yaşanan karşılıklı etkileşimdir. Ki bu savaş ve ardından oluşan göç sonrası etkileşim, barış zamanında nadiren olur ve ikincildir. Göç, uygarlığın faileri arasında yer alır ve göçler genelde çok nadir olarak barış zamanında meydana gelir. Bu tanımla aynı zamanda “savaş” olgusuna da yer açılmış olur. İlk toplumlarda toplumların birbirleri ile düşmanca davranışları yaygındır. Güvensizlik, kıskançlık, özel ürünlere sahip olma isteği vardır. Bu dönemde yapılan durmak bilmeyen savaşlar toplumların ilerlemesini engellemesine rağmen bir taraftan da toplumların fiziksel durgunluğunu atarak harekete geçirir. Savaş, hiç şüphesiz tüm hırsları tetikler ve toplumlarda önemli bir adımın atılmasına neden olur. Savaşta elde edilen itaat kültürü, sonrasında oluşan toplumun inşasında da önemli rol oynar. Savaşların ilk sonucu olarak da toplumlar arası mutabakat sonucu elde edilen düzenli ilişkiler ortaya çıkar. Savaş, toplumların dostane ilişkilerinin temelini de atabilir. Diğer toplumlar ile karşılıklı ilişki kurmayan toplumların durağanlığı ve zihinsel uyuşukluğu kaçınılmazdır ve doğal olarak sosyal ve politik değişime kapalıdırlar. Barış savunucusu azizlerin aksine bu durağan toplumların imdadına savaş kurtarıcı bir melek gibi gelir, milli duyguları uyandırarak baskıları esnek hale getirir.²⁵ T.Waitz’in göç ve savaş temalı bu fikri göçün tüm negatif sonuçlarına ilave olarak olumlu yönlerinin de olabileceğini ortaya koyar. Diğer taraftan

²¹ Semple, 1911: 75.

²² Oppenheimer, 1984: 1-95.

²³ Russell, 2012:95.

²⁴ Park, 1928: 885.

²⁵ Waitz, 1863: 344-348.

T.Waitz'in görüşlerinin aksine Gobineau ve Serres gibi pek çok bilim insanı göç ve savaşın oluşturduğu iletişimin toplumların yıkımına neden olacağını iddia ederler.

İnsanoğlunu göçe iten ve çeken faktörler vardır. İten faktörler genel olarak çevresel ve iklimsel değişiklikler sonucu meydana gelir. *Çoraklık, kıtlıktan kaynaklanan sosyal problemler, nüfus artışı, savaşlar, hastalıklar, seller, güvenlik eksikliği ve dinsel baskılar* itici faktörler olarak sayılabilir. *İlman iklim, kaynak zenginliği, gıda bolluğu, toprak verimliliği, göçebe toplumlar için hayvan otlakları, iş olanakları, dinsel ve siyasi özgürlük vb. konular* ise göçü çeken faktörler olarak sıralanabilir. Göçlere tarih boyunca genelde tek bir neden değil, birkaç farklı²⁶ neden yol açmıştır.²⁷

İlk insanlar için göç; karakterlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. İlk insan toplumlarının avcı toplayıcı olması doğal olarak gıda ve su temininde hareket halinde olmalarını gerektiriyordu. Bundan dolayı da avlanmak ve balık tutmak için hayvanların takip ettiği patikaları takip etmişlerdir. İklim ise bir diğer unsur olarak avcı toplayıcı insanları göçe zorlamıştır. Tabiat ile iç içe olmak ve var olmak için mücadele etmek zorunda olmaları hareketli olmayı onlar için doğal bir durum haline getirmiştir.²⁸

İlk İnsan Göçleri

İnsan evrimi konusunda iki farklı model vardır. Çok bölgesel evrim modeli (multiregional model) ve Afrika kökenli (Out of Africa) model. Çok bölgesel evrim modeli günümüz insanı ve arkaik insan modeli arasında farklı bölgelerden bağlantı kurarken, Afrika kökenli model insanın kökenini Afrika'ya bağlar.²⁹ Konumuz ilk insan göçleri olması nedeniyle Afrika kökenli model ve Afrika çıkışlı "Büyük Göç" üzerinde ilk etapta durmaya çalışacağız.

Hominid olarak kabul edilen ilk insan fosilleri Miyosen Çağ'da (23 & 5 milyon yıl) Afrika'da bulunmuştur. "Sahelanthropus tchadensis" adı verilen 7 milyon yıl öncesine tarihlenen fosil, Afrika ülkesi Çad; "Orrorin tugenensis" adı verilen fosil, Kenya ve "Ardipithecus kadabba" adlı fosil ise Etiyopya'da bulunmuştur. Miyosen Çağ'ın devamı olan Pliyosen Çağ (5. 3-2.6 milyon yıl)'da ise "Ardipithecus ramidus" adı verilen yeni bir tür Etiyopya'da Awash havzasında ve Kenya'da Lothagam ve Baringo havzalarında bulunmuştur. İlerleyen yıllarda ılıman iklim koşullarının da etkisiyle "Australopithecine" adı verilen yeni türler Güney Afrika'da görülmeye başlandı. Sterkfontein Mağarası, Makapansgat ve Taung bölgelerinde bulunan 3. 5& 2. 6 milyon yıl öncesine tarihlenen fosiller Güney Afrika'da bulunan fosil örnekleridir.³⁰ "Australopithecines" türünün devamı olarak Homo habilis, Homo erectus ve son olarak Homo sapiens ortaya çıkar. Fakat Homo sapiensin kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.³¹

²⁶ Göçü tetikleyici unsurlara *evlilik, iş teklifi, düşük maaş, emeklilik, iş değiştirme, iş kaybı, askerlik hizmeti, tıbbi tedavi, sosyal refah seviyesi vb.* ek madde eklenebilir. (Clark, 2010: 130.)

²⁷ Crawford - West, 2012: 65-66; Memiş - Bülbül, 2019:5.

²⁸ Klemenčić, 2007: 29.

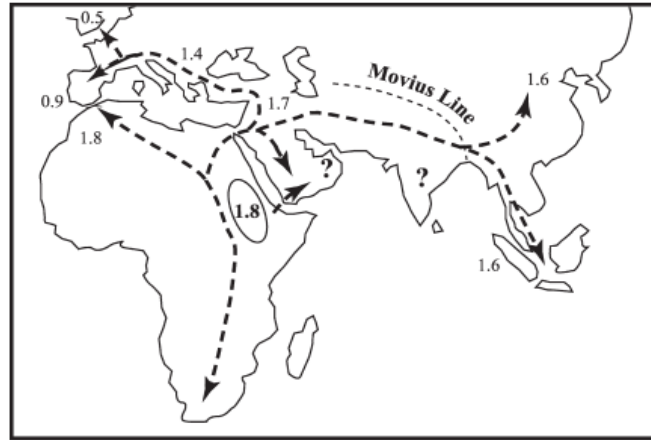
²⁹ Stringer, 1992: 217.

³⁰ Hertler - Bruch, vd., 2013: 70-72.

³¹ Mazoyer - Roudart, 2006: 36.

Afrika, pek çok araştırmacı tarafından günümüz insanının anatomik olarak kökeninin olduğu yerdir. Yaklaşık olarak 5 ile 3 milyon yıl öncesine tarihlenen ilk insansı varlıklar olan Hominidlerin kökeni olarak Afrika kıtası gösterilir. Bipedalizm yani iki ayak üzerinde yürüme becerisini kazanan hominidler Afrika'dan Avrasya'ya doğru daha ılıman ve tropikal bölgelere yaklaşık 2 ile 1.5 milyon yıl önce göç etmeye başlamışlardır. Benzer göçün daha ileri safhasını ise 100.000 yıl önce Homo sapiens daha da ileri taşıyarak soğuk bölgelere kadar gerçekleştirmiştir. 10.000 yıl önce ise bu avcı toplayıcılar tarafından mesken edinilen bu tropikal ve ılıman bölgeler tarım toplumları göçü ile karşı karşıya kalmıştır.³²Homo sapiens'in bu göçü ile Neanderthal ırkı da tarihe karışacaktır.³³

1.5 milyon yıl önce ateşi kontrollü kullanmayı bilen Homo erectus ortaya çıkmıştır. Homo erectus'a ait fosiller 1.5 milyon ile yarım milyon yıl öncesi arasında Afrika, Avrupa ve Asya'da bulundu.³⁴ Homo erectus, Afrika'yı terk ederek dünyanın diğer geri kalan bölgelerine yerleşen ilk grup olarak bilinir (Şekil 1). Homo erectus'un yolculuğu 1.600.000 yıl önce Endonezya'daki Java Adasına ve Çin'in kuzeyine ve sonraki yıllarda Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Geç Pliyosen Çağ'da kuzey yarım kürede başlayan buzullaşma sonucu ortaya çıkan iklimsel değişiklikler ve otlakların ortaya çıkışı Hominid türlerin göçüne etki etmiştir.³⁵ Çin'deki en eski hominid kalıntıları Shaanxi eyaletindeki Lantian bölgesinde Gongwangling ve Chenjiawo'da bulunanlardır.³⁶

Şekil 1. Homo erectus'ın 1.800.000 yıl önce Güney ve Doğu Afrika'dan dünyaya yayılımı. (Dennel, 2010: 8).

MÖ250.000-130.000 ortaya çıkan Homo sapiens'in de (Şekil 2) Homo erectus gibi Afrika'dan göç ettiğini iddia eden bilim insanları vardır. Modern insanın atası olarak kabul gören Homo sapiens, Doğu ve Güney Afrika'da yaklaşık 200.000 yıl önce ortaya çıkar ve son 100.000 yılda da dünya geneline dağılır.³⁷"Out of Africa I" adı ile tanımlanan göç, 2 ile 1.5 milyon yıl önce

³² Bellwood, 2013: 59.

³³ Crawford - West, 2012: 66.

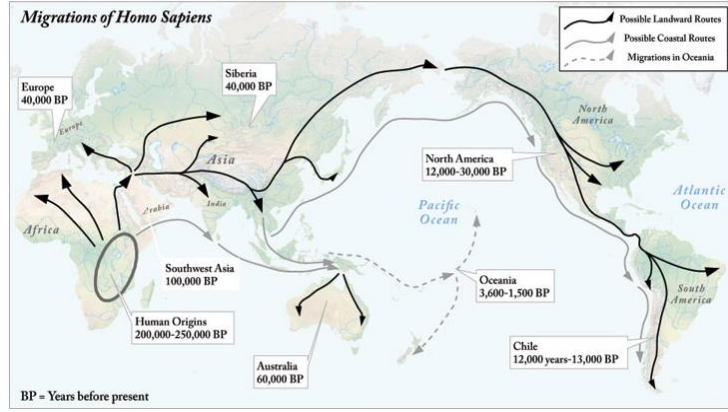
³⁴ Braidwood, 2008: 20-32.

³⁵ Dennel, 2010: 8-9.

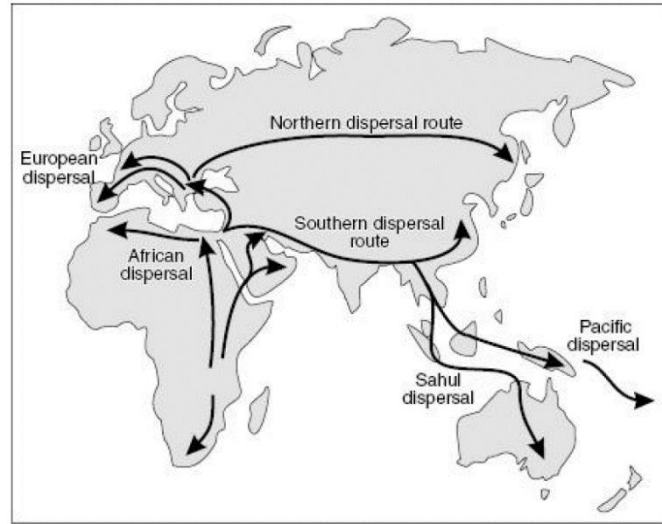
³⁶ Hertler - Bruch, vd., 2013: 81.

³⁷ Hiscock, 2013: 136.

arkeik insan göçlerini tanımlarken; “Out of Africa I-II” Homo Sapiens’in 100.000 yıl önceki göçlerini tanımlar. Bu göçün çıkış yollarından birisi Sinai Yarımadası üzerinden Orta Doğu ve Bab’ül Mendep Boğazı üzerinden Arap Yarımadasına doğru uzanır. Bu bölgeden ise Çanakkale Boğazı ve Tuna Nehri üzerinden ya da Akdeniz’in düz bölgelerinden Avrupa’ya; kuzey ve kuzeydoğu Asya’ya ise Karadeniz steplerinden ulaşılır.³⁸ Afrika’dan çıkan arkeik insan türünün dünyaya yayılım alanı için Şekil 3 görseli açıklayıcı mahiyettedir.

Şekil 2. Homo Sapiens’in olası kara, kıyı ve okyanus göç rotaları.
(whfua.history.ucla.edu /eras/era2.php).

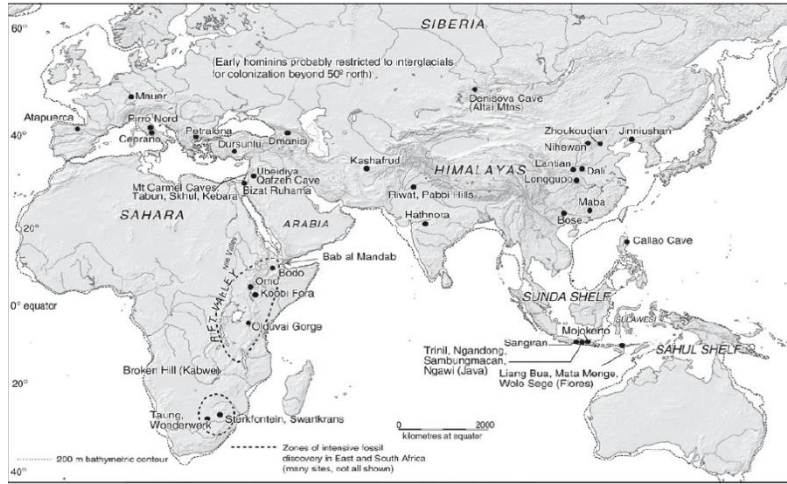
Şekil 3. Homo Sapiens’in Afrika’dan çıktıktan sonraki dağılım rotaları
(Hiscock, 2013: 138).

Bir diğer grup bilim insanı ise Homo sapiens’in ilk göçle Asya ve Avrupa’ya yayılan Homo erectus’tan dolayı dünyanın pek çok yerinde ortaya çıktığını iddia eder. Yani Homo sapiens ya Afrika kökenlidir ya da Afrika’dan göç eden Homo erectus’un devamı olarak Asya ve Avrupa’da ortaya çıkmıştır.

³⁸ Hiscock, 2013: 137.

Bu modelde farklı türlerin birleşmesi sonucu melez bir oluşum süreci vardır. “Çok bölgeli evrim” adı verilen modele göre Homo sapiens pek çok bölgeye yayılmış olan Homo erectus türlerinden evrimleşmiştir.³⁹ Bu modele göre Homo erectus Afrika’dan başlayan göç yolculuğu sonrası Avrupa ve Asya’ya ulaşmış ve Homo sapiens’in oluşumu bu coğrafyalarda gerçekleşmiştir.⁴⁰

Afrika’da bulunan ilk insan türleri *bipedal* yani iki ayaküstünde yürüyen varlıklardır. *Bipedalizm* yani *iki ayak üzerinde yürümek*, uygarlık tarihi ve göç olgusu bağlamında önemlidir. Çünkü artık insan yürüyen, atlayan ve uzun mesafelere yolculuk edebilen bir varlığa dönüşür ve insanlık göçünün tarihi de bu şekilde başlar. Kenya’da bulunan 1.6 milyon yıllık “Turkana Çocuğu” adı verilen Homo erectus türü fosil buna en somut örnektir. İnsan türlerinin Afrika’da evrildiği mekânlar (Şekil 4) özellikle 6000 km uzunluğundaki Büyük Rift Vadisi ve Güney Afrika’daki kireçtaşı mağaralardır. Büyük Rift Vadisi’nin coğrafi yapısı Homo erectus’un karakterize edilmesinde örneğin avlanma ve kendini koruma becerilerinde önemli rol oynamıştır⁴¹

Şekil 4. Pre-Neanderthal ve Pre-Sapiens’e ait fosillerin bulunduğu alanlar (Bellwood, 2013: 44).

Önceki hominidlerin tersine daha mobilize bir yaşam süren Homo erectus & Homo ergaster türleri Tanzania (Olduvai), Güney Afrika (Swartkrans) ve Afrika kıtası dışında Gürcistan’a (Dmanisi) kadar uzandılar. Avrasya’da 1.77 milyon yıl öncesine tarihlenen en eski hominid türleri Gürcistan Dmanisi’de bulunmuştur.⁴²

Afrika Göçü, tarihin en büyük insan seyahatidir. İlk insanların tabiatın önüne koyduğu nehir, çöl, dağ, orman, buz ve kar gibi engelleri kontrolü altına aldığı küresel bir girişimdir. Bu büyük göç, binlerce yıllık süreç içinde insanın zorlukları yenme ve becerikliliğinin bir kanıtıdır.⁴³ Hominid türleri, Afrika dışına göç edebilmeleri için bazı fiziksel ve kültürel becerileri elde etmişlerdir.

³⁹ Stringer, 1992: 217.

⁴⁰ Erlandson, 2010: 194.

⁴¹ Bellwood, 2013: 39-41.

⁴² Hertler - Bruch, vd., 2013: 77-79.

⁴³ Stringer - McKie, 1997: 147.

Göç edebilmek için *yanlarında taşıyabilecekleri aletleri icat etmeleri, nasıl yolculuk yapılacağını, ateşe hükmetmeyi öğrenmeleri* edindiği birkaç edinimden bazılarıdır. Göç sayesinde insanı kültürel anlamda modern kılan, diğer varlıklardan ayıran pek çok özellik örneğin *dil yani konuşma becerisi, sosyal organizasyonlar ve teknolojik yenilikler* ortaya çıkmıştır.⁴⁴

İnsan göçlerinin Afrika'dan dünyanın henüz iskan edilmemiş yerlerine yayılımı dünya çapında kültürel ve ekolojik etkiler yaratmıştır. Göçler uygarlık tarihinde hem yapıcı hem yıkıcı roller oynamıştır. Göçler sonucu yeni medeniyetler ortaya çıkmış, kimi medeniyetler göçlerle büyüyüp meydan okurken kimi medeniyetler ise göçler sonucu yıkılmıştır.⁴⁵

Neolitik Göçler: Tarımın Keşfi ve Yayılımı

Tarih öncesi dönem insan göçlerinin kayda değer bir bölümü de yerleşik hayata ve yazılı tarihe geçiş sürecinin yaşanacağı Pleistosen dönemi sonunda başlayan jeolojik çağın son aşaması olan yaklaşık olarak 12.000 yıl önce başlayan Holosen Çağ'da gerçekleşmiştir. Çünkü tarih boyunca iklimsel değişim ve teknolojik gelişmeler çevrenin kullanımı konusunda yeni süreçleri doğurmuştur ve bu dönemde yaşanan iklimsel değişim yeni hareketleri tetiklemiştir. Holosen Dönemi ile insanoğlu yerleşik hayata geçmeye başlar ve tarımla tanışır. Medeniyet ile ilişkilendirilen pek çok adım ile insanlık bu dönemde tanışır. Bu değişime ise *değişen iklim şartları, artan nüfus, ekonomik ve ekolojik faktörlerin yanı sıra sosyal ve düşünsel faktörler de* neden olmuştur.⁴⁶

Pleistosen Çağı (2.6 milyon-12.000) sonrası başlayan Holosen Dönemi 12.000 yıl öncesinden günümüze kadar gelen dönemi kapsar. Jeolojik Çağın son dönemi olan Holosen Çağ'da Taş Çağı aşamalarının (Paleolitik-Mezolitik-Neolitik) önemli bir halkası olan Neolitik Dönem (MÖ10.000-5500) karşımıza çıkar.

Buzul Çağı'nın uçsuz bucaksız dönemi boyunca insanoğlu doğa karşısında pasif bir süreç içinde kalmıştır. İnsanoğlu bu dönemde edilgen bir tavır içinde doğanın sunduğu imkânlarla ayakta kalmaya çalışmış ve bulduğu ile yetinmiştir. Buzul Çağı'nın hemen ardından çevresine egemen olan bir türe dönüşen insanlık bu dönem içinde devrimsel niteliklerde adımlar atmıştır. *Tarım, hayvancılık, yerleşik hayat vb. sosyal ve ekonomik gelişmelerin* Neolitik Dönem'de ortaya çıkmasından dolayı bu dönem "Neolitik Devrim" olarak adlandırılmıştır.⁴⁷

*Sosyal, ekonomik, teknik, politik ve diğer pek çok unsurun kökeni yazının keşfedilmediği Neolitik Dönem'de gerçekleşmiştir.*⁴⁸Neolitik Dönem, medeniyet tarihinin kırılma noktalarından birisidir. İnsanların avcılık ve toplayıcılık yerine besin üretimine, gezginci bir yaşamdan yerleşik yaşama geçtiği toplumun bütün kurumlarıyla yeniden biçimlendiği bir dönemi temsil eder. Bu dönemde ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik yapı gelişerek *çiftçi köy*

⁴⁴ Fisher, 2014: 2-3.

⁴⁵ Erlandson, 2010: 192.

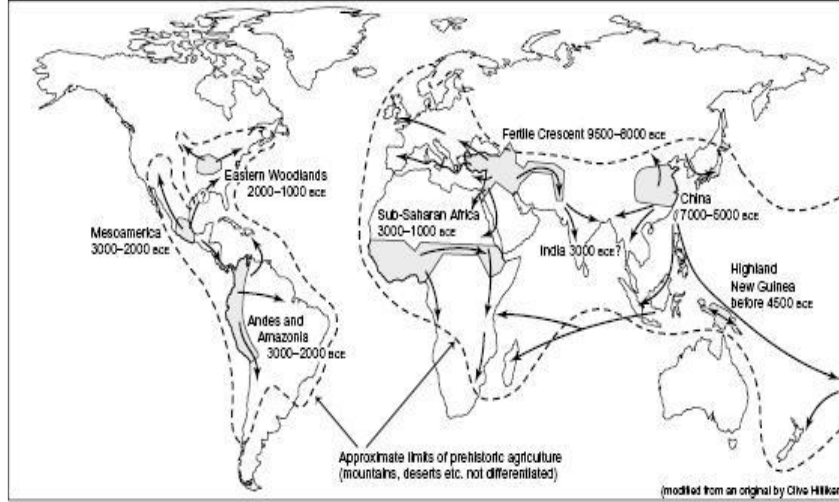
⁴⁶ Hodder, 2010: 2.

⁴⁷ Childe, 2007: 54; Memiş, 2019: 29-31.

⁴⁸ Derrida, 1997: 128.

*yaşantısı, kentleşme, devlet oluşumu, imparatorluklar yaratmış ve Endüstri Devrimi'ne kadar gelen düzenin temelini oluşturmuştur.*⁴⁹

Neolitik Dönem yerleşmeleri dünyanın pek çok yerinde farklı tarihlerde karşımıza çıkmıştır. (Şekil 5). Verimli Hilal olarak bilinen Mezopotamya'da Suriye, Filistin ve Levant bölgelerinde MÖ 9500-8000; Çin'in Sarı Nehir ve Yangtze nehrinin orta ve aşağı havzalarında MÖ 7000-5000'lerde ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Şekil 5. Tarımın ortaya çıktığı ilk merkezler ve dağılımı. (Bellwood, 2013: 231).

Tarımın keşfi, yerleşik hayata geçişe, gıda miktarının artmasına ve güvenli bir şekilde temin edilmesine sebebiyet verdi. Bu durum avcı toplayıcı toplumla kıyaslandığında daha fazla insanı gıda temin etmesine imkân sağladı ve dolayısıyla dünyada bir nüfus artışı meydana geldi. Tarım, *Mısır, Mezopotamya, Indus Vadisi, Çin, America ve Afrika'da kurulan ilk şehir medeniyetlerinin vazgeçilmez bir unsuru oldu.* Tarım ve hayvancılıkla başlayan üretim, *ticaret ve ekonomide satılacak ürün, pazarda satılacak mal, vergi ve haraç olarak verilecek meta* oluşumunu sağladı.⁵¹

Neolitik Dönem'de ortaya çıkan tarım devriminden sonra MÖ 10.000-5000 arası insan nüfusu 10 kat artarak 5 milyondan 50 milyona çıkmıştır. Devamında ise MÖ 5000-3000 ve 3000-1000 yılları arası 50 milyondan 100 milyona çıkmıştır. MÖ 1000-M.S. 1000 arası ise 250 milyona yaklaşmıştır.⁵²

Neolitik Dönem ve sonrası meydana gelen insan yaşamındaki bu köklü değişim nüfusun artışına paralel olarak göçlerin de oluşumunu tetiklemiştir. Ki bu dönemde yaşanan göç aslında insan göçünden ziyade insanın keşfettiği tarım ve hayvancılık vb. unsurların yayılımıdır. Bu yayılım dolayısıyla artan insan nüfusu, göç olgusunu da beraberinde getirmiştir. Neolitik kültür, insanlar aracılığıyla yayılmıştır. Bu da yaşanan tarım kültürü göçünün bir anlamda insan göçü olduğunu da göstermektedir. Ki değineceğimiz üzere

⁴⁹ Özdoğan, 2015: 42.

⁵⁰ Bellwood, 2013: 230.

⁵¹ Graeme Barker, 2006: 1.

⁵² Mazoyer ve Roudart, 2006: 65.

Neolitik kültür ya insan göçü ile ya da kültürel temaslar neticesinde yayılmıştır.

Verimli Hilal olarak da anılan Eski Yakın Doğu bölgesi yani Mezopotamya tarımın başlangıcının en eski ve en iyi bilinen bölgesidir. Bu bölgeden başlayan tarımın yayılımı yaklaşık olarak 1000 yıl sürmüştür.⁵³

Neolitik Dönem’de en az Mezopotamya kadar önemli rol oynayan bir coğrafya vardır: Anadolu. Doğu Anadolu bölgesinde Halan Çemi ve Çayönü ve Orta Anadolu Bölgesi’nde Pınarbaşı ve Boncuklu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e (MÖ 9500-8500) tarihlenen yerlerdir ve tarımın çekirdek bölgesi olan Yakın Doğu ve Güney Levant ile bağlantıları vardır. Anadolu tarımın merkezi ile bu derece yakın olmasından dolayı “secondary neolithization” yani ikinci neolitikleşen bölge olarak görülür.⁵⁴

Yiyecek toplamadan (avcı toplayıcı) yiyecek üretimine (tarım ve hayvan evcilleştirme) geçiş sürecinde yaşanan değişim, Avrupa merkezinden bakıldığında yaklaşık olarak 10.000 yıl önce tarımın merkezi olan Mezopotamya’dan Avrupa’ya doğru bir Neolitik geçiş süreci olarak yorumlanır (Şekil 6). Tahıl ürünleri ve evcilleştirilmiş hayvanlar, Mezopotamya’dan Anadolu aracılığıyla Avrupa’ya geçmiştir. Burada sorulması gereken soru bu Neolitik yayılım “kültürel difüzyon yoluyla mı yayıldı?” ya da “demik difüzyon⁵⁵ yoluyla mı yayıldı?” sorusudur. Üçüncü bir ihtimal olarak da bazı bölgelerde demik difüzyon, bazı bölgelerde ise kültürel difüzyon yoluyla yayılma ihtimali olabilir.⁵⁶

Tarımın yayılım oranı nicel olarak demik difüzyon ile daha uyumludur. Bu sonuca ise Avrupa’ya gelen tarımla uğraşan Neolitik toplumların göçlerinin tarihleri ile genetik haritalar karşılaştırılarak ulaşılmıştır.⁵⁷ Gerek demik difüzyon gerekse kültürel difüzyon savunucularını kendi hipotezlerini destekleyecek genetik kanıtlar sunmuşlardır. Kültürel difüzyonu savunanlar Neolitik Dönem öncesi yani tarım toplumu öncesi Paleolitik Dönem’de de Mezopotamya’dan Avrupa’ya bir göç olduğunu öne sürerler. Demik difüzyon hipotezini savunanlar ise Y- kromozomunun Avrupa’da yaygın olmasının Neolitik Dönem’de meydana gelen göç ile gelen toplum aracılığıyla oluştuğunu iddia ederek göç toplumunun Avrupa’nın yerli irkına egemen olduğunu iddia ederler.⁵⁸

⁵³ Mazoyer ve Roudart, 2006: 76-77.

⁵⁴ Özdoğan, 2013: 366.

⁵⁵ Demik Difüzyon: Kültürel difüzyonun karşısı olarak göç modeli ile yayılımı tanımlayan demografik bir tanımdır. Burada demik difüzyon modelini sunanlar Mezopotamya’dan Avrupa’ya doğru ilerleyen Neolitik genişlemeyi insan göçüne bağlarken; kültürel difüzyon ise göç olmadan karşılıklı etkileşim sonucu Neolitik yayılımın gerçekleştiğini iddia eder.

⁵⁶ Fort, J., 2012: 18669.

⁵⁷ Cavalli-Sforza – Menozzi, vd., 1993: 642.

⁵⁸ Young, - Devor, vd., 2012: 224.

Şekil 6. Radyokarbon tarihllemeye göre tarımın Güney-Batı Asya'dan Avrupa'ya yayılımı (Barker, 2006: 25).

Tarım yayılımının göç yoluyla olduğunu iddia eden tez modeli olan demik difüzyon modeli, Arkeolog Albert Ammerman ve genetisyen Luigi Luca Cavalli-Sforza tarafında önerilmiştir. Bu modele göre Avrupa'ya Mezopotamya ve Anadolu'dan göç eden tarım toplumları Avrupa'nın avcı toplayıcı toplumları ile birleşerek Avrupa'da bir tarım toplumu yaratmışlardır. Fransa'da Paul Sabatier Üniversitesi'nden Lounes Chikhi, Avrupa'nın gen haritasında avcı toplayıcı olanların %50'in altında olduğunu ve göç ile gelen tarım toplumunun gen haritasının daha yoğun olduğunu söyler. Demik difüzyon modeline karşı çıkararak Avrupa'nın tarımla tanışmasını büyük göçlerle değil lokal adaptasyonlarla olduğunu iddia eden bilim insanları da vardır.⁵⁹

Anadolu coğrafyası Neolitik Dönem'de meydana gelen bu göç hareketinde önemli bir role sahiptir. Orta Anadolu'da Erken Neolitik dönem ile Çanak Çömlekli Neolitik dönem arasında tarihlendirilmiş Boncuklu Höyük ve Tepecik-Ciftlik Höyüğü'nden alınan toplam dokuz insan iskeleti üzerinde yapılan Antik DNA (aDNA) çalışması, Neolitik Dönem Anadolu gen haritası ile Avrupa'ya göç eden Neolitik toplumların gen haritasının benzer olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmayı yapan bilim insanları ayrıca Anadolu'daki Neolitik Dönem göçlerinin Kalkolitik Dönem'de de devam ettiğini, Kuzeybatı Anadolu'dan Avrupa'ya göç dalgasının bu dönemde de olabileceğini öne sürmüşlerdir.⁶⁰

Mezopotamya ile Avrupa arasındaki Neolitik kültür yayılımının kara yoluyla değil de deniz yoluyla olduğu hipotezini öne süren bilim insanları da bulunmaktadır. Bilim insanları Akdeniz kıyı bölgelerinde, Anadolu ve yoğun olarak Avrupa'da genetik DNA polimorfizmleri inceleyerek adalar üzerinden Güney Avrupa sahillerine ulaşan alternatif bir rota iddiasında bulundular. Hipotezlerinde Akdeniz'in doğusu ile batısı arasındaki coğrafyada birbiriyle bağlantılı olan bir gen bağlantısı gözlemlenildi. Anadolu'dan Avrupa'ya olan bu gen akışı 12 adalar, Girit ve Güney Avrupa sahilleri boyunca olmuştur.⁶¹ (Şekil 7).

⁵⁹ Balter, 2005: 964; Young - Devor, vd., 2012: 224.

⁶⁰ Dalkılıç - Omrak, vd., 2016: 2659-2666.

⁶¹ Paschoua, vd., 2014: 9211.

Şekil 7. Mezopotamya ve Anadolu kökenli Neolitik toplum ve kültürün deniz yolu ile Avrupa'ya yayılımı. ([https:// newsroom. uw.edu/ story/ seafaring- neolithic- humans- colonized- europe](https://newsroom.uw.edu/story/seafaring-neolithic-humans-colonized-europe))

Şu ana kadar incelediğimiz Afrika kökenli göçler, insanın dünyaya yayılımını sağlamıştır. Daha sonra ise tarım ile tanıştıktan sonra artan nüfus doğal olarak yeni göçleri de tetiklemiştir. Tarih öncesi dönemde “Büyük Afrika Göçleri” ile dünyaya yayılan insan türü çevresel ve teknolojik etkenler sayesinde tarım ile tanıştıktan sonra yeni göçlere gebe kalmıştır. Holosen Dönem öncesi yaşanan Afrika merkezli büyük göçler, yıllar sonra da olsa Neolitik göçlerin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. İnsanoğlu büyük göç sona erince küresel bir kriz ile karşı karşıya kaldı. Artan nüfusa artık işgal edilmemiş yeni av alanları bulmak gibi bir olgu yoktu. İnsan zekâsı bu krize tarıma geçerek çare buldu. Uygarlık tarihinde artı ürün elde ederek ve yerleşik hayata geçerek yeni bir sayfa açtı. İnsan zekâsı gıda teminini nasıl artırabilirim içerisinde tarımla uğraşıp ürünü artırmayı başardı. Artan nüfusta doğal olarak göç ederek yeni coğrafyalar ile buluştu. Tarım ile başlayan nüfus artışı ve doğal olarak artan nüfusa gıda temin etme sorunu ise bir arada yaşama ile başlayan salgın hastalıklar sonucu dengeli bir seviyeye geldi.⁶²

İlk büyük göçler ve Neolitik göçler sonrası gerçekleşen diğer tarihi göçlerden kısaca bahsetmek gerekirse MÖ 4000’lerde tekneleri açık sularda yürütebilmeyi başardı. Girit gibi kıydan uzak adalarda başlayan yerleşik hayat ticaretin artmasına neden oldu. Özellikle Akdeniz, Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi’nde başlayan ticari olanaklar önemli bir adım oldu.⁶³

MÖ 3000’lerde ise kırsal göçebelik sonrası enzim mutasyonları sonucu süt sindirilebilir hale geldi. Hayvanların evcilleştirilmesi sayesinde insanoğlu biyolojik olarak güçlendi. Hayvanların evcilleştirmesi ile çoban olan insanoğlu bu hayvanları otlatabilmek için yeni meralar aramaya başladı ve tekrar göçebelik ile buluştu. Göçebe bir toplum içinde hayvancılık ile uğraşmak için gerekli olan beceriler ise doğal olarak elde edildi. Avrasya’nın bozkırları,

⁶² McNeill, 1984: 1.

⁶³ McNeill, 1984: 2.

Afrika'nın büyük ovaları ve Yakın Doğu göçebe toplumlar tarafından ele geçirildi.⁶⁴

İnsan yaşamında elde edilen gelişmeler tarih öncesi dönemi kapatırken yazının icadı ile tarihi dönemi başlatıp, insanlık tarihinde uygarlığın başlangıç noktası olarak kabul edilen Dicle-Fırat havzasında kurulan uygarlıkların oluşumunu tetikledi. Sulama, tekerlekli araç, yazı, anıtsal binalar, tunç madeni elde edildi ve 20-50 bin nüfuslu Sümer şehirleri ortaya çıktı.⁶⁵

Yine bu dönemde yani MÖ 3000'lerde oluşan devletler hayatta kalmak ve diğer devletlere üstün olabilmek için askeri uzmanlığı gerek gördü. Askeri sistemin devletin bir unsuru olması, devletin genişlemesine, fetih politikalarının artmasına neden oldu. Bu genişleme de aslında bir nevi göç olgusunun farklı bir tezahürü idi. Bu dönemde dört olası göçmen modelini gözlemleyebiliriz;⁶⁶

1-Sistematik bir güç ile bir toplumun yerinden edilip, başka bir toplumun o bölgeyi ele geçirmesi.

2- Sistematik bir güç ile bir bölgenin ele geçirilmesi fakat birinci maddeden farklı olarak fetheden toplum ile fethedilen toplumun bir arada yaşaması.

3-Yerleşik toplumun dışarıdan gelen göç sızmalarına razı olması ve bu sızmaların yerleşik toplumda herhangi bir idari değişikliğe neden olmaması.

4-Köle tüccarları tarafından bireylerin ya da toplumların zorla yerinden edilip başka yerlere götürülmesi.

Göç olgusu dünya döndükçe, insan var oldukça devam edecektir. Mezopotamya'da Sümer göçleri, Sami göçleri, vd. göçler bu bölgenin ve etrafının şekillenmesinde etkin olmuştur. Örneğin yazı Anadolu'ya bir göç hareketi yani Asur Ticaret Kolonileri döneminde gelmiştir. Özdoğan, M., 2015: 42.

Fenike ticaret kolonileri, Antik Yunan kolonizasyon hareketleri, Ege göçleri, Perslerin doğudan batıya yönelen genişleme politikası, Büyük İskender'in batıdan doğuya yönelen doğu batı sentezi kurma ideali, Beyin göçü,⁶⁷Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü, Moğol İmparatorluğu, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin fetih hareketleri, Haçlı Seferleri, Amerika'nın keşfi, Coğrafi keşifler, Endülüs'ten Yahudi ve Müslümanların sürülmesi, göç ile iç içe olan toplumlar (Yahudiler, Azeriler vd.), dinlerin yayılma hareketleri, Hz. Musa, Hz. İbrahim vd. peygamberlerin göçleri, Aziz Paul'un misyonerlik seyahatleri, Avrupa'nın sömürgecilik politikaları vd. sayamayacağımız onlarca tarihi dönem *savaş, fetih, ticaret, keşif, misyonerlik, sömürge, istila, tehcir, soykırım, diaspora* vb. adlar adı altında göç fenomeni ile karşılaşmıştır.

⁶⁴ McNeill, 1984: 2.

⁶⁵ McNeill, 1984: 3; Memiş, 2020:21-24.

⁶⁶ McNeill, 1984: 3-4.

⁶⁷ Örneğin Atina Akademisinin Justinianus tarafından 529 yılında kapatılması sonucu doğuya gitmek zorunda kalan felsefeciler ve Emevi, Abbasi Dönemi çeviri hareketlerine etkisi.

Sonuç Yerine

Göç fenomeninin derin ve köklü bir tarihi vardır. İnsan türünün oluştuğu ilk evrelere kadar uzanır. Göç, yalın bir insan hareketi değildir. İnsan göçleri ile tarih yazılmıştır. Dünyada var olan tüm uygarlıklar ve toplumlar, tarih boyunca insanoğlunun geçirdiği tekâmül süreci sonucunda oluşmuştur. Göç olgusu da insanlık tarihinin merkezinde bir olgu olup, uygarlık tarihinde toplumların gelişiminde olumlu ve olumsuz etkileriyle yer almış ve almaya da devam edecektir. Göç hikâyesi olmayan uygarlık, toplum ya da birey hemen hemen yok denecek kadar azdır. Günümüzde modern bilim sayesinde geliştirilen gen haritası tarih boyunca göçler sonucu oluşan etkileşimi doğrulamaktadır. Yani tarih boyunca oluşan göçler günümüz insanının gen haritasının çeşitliliğine neden olmuştur.

Çalışmamızda öncelikli olarak tarih öncesi göçlere geçmeden önce insanın göç eden bir varlık olması üzerinde durarak fiziksel beceri bağlamında yürüme becerisi, zihinsel beceri bağlamında idrak etme becerilerinin diğer varlıklardan ayıran bir göç olgusu ile karşılaşmamızı sağladığını ifade ettik. Diğer göç eden varlıklar, uygarlık inşa edemezken, insanoğlunu göç ettiği mekânlarda uygarlıklar inşa etmiştir. Bu kazanımı ise anlam arayan bir varlık olmasındandır. İlk başlarda hayvanların açtığı yollardan giderek göç eden insanlar kendi yolunu inşa etmeye başlayınca göç hareketine ivme kazandırmıştır. Yol ve uygarlık ilişkisini anlatmamızın sebebi de yolun uygarlık tarihindeki önemi ve göç hareketlerine katkı sağlamasından dolayıdır.

Tarih öncesi göçlerde ise iki temel noktaya değindik. Birincisi “Out of Afrika I-II-III” adı verilen farklı dönemlerde Homo erectus ve Homo sapiensin Afrika’dan dünyaya yayılımını ve diğer hipotezleri inceledik. Bu göçler insanoğlunun dünyaya yayılma haritası bağlamında önemlidir. İlk insan göç hareketidir, coğrafi engelleri aşmayı öğrendiği, öğretici bir harekettir. Bir keşif hareketidir, sosyalleşmesine, beceri kazanmasına katkı sağlamıştır. Bu göçler, tarih zincirinin ilk halkalarıdır. Gelişen bilim sayesinde bulunan fosillerin gen haritası üzerinden yapılan araştırmalar bu göç hareketlerine ışık tutmaktadır. Homo habilis (yetenekli insan), Homo sapiens (akıllı insan) olmasında devinim hareketi sayesinde göç hareketleri boyunca edindiği beceriler katkı sağlamıştır.

İkinci değindiğimiz nokta ise tarih öncesi dönemde pek çok yenilik içinde barındıran ve bundan dolayı da devrimsel bir dönem olarak tanımlanan Neolitik Dönem içinde yer alan Neolitik göçlerdir. Neolitik Dönem şu açıdan önemlidir: *Bu dönemde tarım ve hayvancılıkla tanışan insanlık Paleolitik Dönem hayat tarzı olan avcı toplayıcılığı bırakarak yerleşik hayata geçmiştir.* Bu dönüm noktası uygarlığa atılan bir adım olarak görülmüş, avcı toplayıcı dönem ve göçebe hayat tarzı ötekileştirilirken, yerleşik hayata geçiş milat kabul edilmiştir. Neolitik Dönem’in köklerinin Mezopotamya ve Anadolu kökenli olması ve buradan dünyaya yayılması Neolitik kültür ve insan göçlerini önemli kılmıştır.

Milat olarak kabul edilen Neolitik Dönem yerleşik hayata geçiş süresi sonrası elbette insanoğlu göçebelige son vermemiştir. İtici ve çekici sebeplerden dolayı yerleşik toplumken göçsel hareketlerine devam etmiştir. Örneğin bu dönemde ortaya çıkan “artı ürün” ekonomi ve ticaretin doğmasına

neden olmuş, ticaret amacıyla göç etmiştir. İlerleyen dönemlerde savaş, fetih, sömürgecilik, ticaret, din, iklim, keşfetme vb. onlarca itici ve çekici sebeplerden dolayı göç fenomeni tarihte yerini almış ve almaya da devam edecektir.

Kaynakça

- AMATO, J. A., 2004. *On foot: A History of Walking*, NYU Press, New York.
- ARMSTRONG, K., 2014. *Mitlerin Kısa Tarihi*, Çev.: D.Şendil, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- BALTER, M., 2005. Ancient DNA Yields Clues to the Puzzle of European Origins, *Science*, New Series, Vol. 310, No. 5750.
- BARKER, G., 2006. *The Agricultural Revolution in Prehistory Why did Foragers become Farmers?*, Oxford University Press.
- BELLWOOD, P., 2013. *First Migrants: Ancient Migrants in Global Perspective*, Wiley Blackwell Publication, Chichester, West Sussex.
- BELLWOOD, P., 2013. "Prehistoric Migration and the Rise of Humanity", *The Global Prehistory of Human Migration*, Ed.: P.Bellwood, Wiley-Blackwell, Oxford United Kingdom.
- BELLWOOD, P., 2013. "Neolithic Migrations: Food Production and Population Expansion", *The Global Prehistory of Human Migration*, Ed.: P.Bellwood, Wiley-Blackwell, Oxford United Kingdom.
- BRAIDWOOD, R. J., 2008. *Tarihöncesi İnsanları*, Çev.:B. Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BÜCHER, C., 1907. *Industrial Revolution*, (Translated from German S.M.Wickett), Henry Holt and Company.
- CAVALLI SFORZA, L.L, Menozzi P., and Piazza, A., 1993. Demic Expansions and Human Evolution, *Science*, New Series, Vol. 259, No. 5095.
- CHILDE, G., 2007. *Kendini Yaratan İnsan* Çev.: F.Ofluoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul.
- CLARK, J. I. 1972. *Population Geography*, Pergamon Press, Oxford.
- CRAWFORD, M. H., West, D., 2012. "Evolutionary Consequences of Human Migration: Genetic, Historic, and Archaeological Perspectives in the Caribbean and Aleutian Islands", *Causes and Consequences of Human Migration: An Evolutionary Perspective*, Ed.;M. H.Crawford.,B. J.Campbell, Cambridge University Press, Cambridge.
- DALKILIÇ, G.M., Omrak A., et al., 2016. The Demographic Development of the First Farmers in Anatolia. *Current Biology*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.cub.2016.07.057>.
- DENNEL, R. W., 2010. "The Colonization of "Savannahstan": Issues of Timing(s) and Patterns of Dispersal Across Asia in the Late Pliocene and

- Early Pleistocene”, *Asian Paleoanthropology : from Africa to China and beyond*, Ed.; C. J. Norton, D. R. Braun, Dordrecht ; New York : Springer.
- DERRIDA, J. 1997. *Of Grammatology- Corrected Edition* (Translated by Gayatri Chakravorty Spivak), 2715 North Charles Street, Baltimore, Maryland, The Johns Hopkins University Press.
- MICHAEL H. Fisher. 2014. *Migration:A World History*, Oxford University Press, Oxford.
- ERLANDSON, J. M., 2010. “Ancient Immigrants: Archeology and Maritime Migrations”, *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches*, Ed.: J. Lucassen, L. Lucassen and P. Manning, Leiden, Boston, Brill Publication.
- FORT, J., 2012. Synthesis between demic and cultural diffusion in the Neolithic transition in Europe, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 109, No. 46, ss. 18669–18673.
- HARZIG, C., Hoerder, D., 2009. *What is Migration History?*, Polity Press, Cambridge.
- HERTLER, C., Bruch, A. , Marker, M., 2013. “The Earliest Stages of Hominin Dispersal in Africa and Eurasia”, *The Global Prehistory of Human Migration*, Ed.: P.Bellwood, , Blackwell Publishing.
- HISCOCK, P., 2013. “Early Old World migrations of Homo sapiens: Archaeology”, *The Global Prehistory of Human Migration*, Ed.: P.Bellwood, Wiley-Blackwell, Oxford United Kingdom.
- HODDER, I. 2010. “Probing religion at Çatalhöyük: An Interdisciplinary Experiment”, *Religion In The Emergence Of Civilization:Çatalhöyük As A Case Study*, Ed.:I. Hodder, New York, Cambridge University Press.
- JACK, B., 2004. *Reimagining Walking: Four Practices*, Journal of Architectural Education (1984-), Vol. 57, No. 3.
- JACOBSON, H. R. 1940. *A History Of Roads From Ancient Times To The Motor Age*, A Thesis for the Degree of Master of Science in Civil Engineering, Georgia School of Technology, Atlanta, Georgia.
- KLEMENČIČ, M., 2007. “Migration in History”, *Immigration and Emigration in Historical Perspective*, Ed.: Ann K. Isaacs, Plus Pisa University Press.
- DE KNIJFF, P., 2010, “Population Genetics and the Migration of Modern Humans (Homo Sapiens)”, *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches*, Ed.: J. Lucassen, L. Lucassen and P. Manning, Leiden, Boston, Brill Publication.
- LAY, M. G. 1992. *Ways of the World: A History of the World's Roads and of the Vehicles That Used Them*, Rutgers University Press, New Jersey.
- MAZOYER, Marce L., Roudart, L., 2006. *A History of World Agriculture from the Neolithic Age to the Current Crisis* , (Translated by J.H. Membrez), Earthscan, London.

- McNEILL William 1984. "Human Migration in Historical Perspective", *Population and Development Review*, Vol. 10, No. 1, pp. 1-18.
- MEMİŞ, E.-Bülbul,C. 2019. Eskiçağda Göçler, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa.
- MEMİŞ, E. 2019. Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa.
- MEMİŞ, E. 2020. Eskiçağda Mezopotamya, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa.
- OPPENHEIMER, F., 1984. *Devlet* (Çeviren: A.Şenel ve Y. Sabuncu),Kaynak Yayınları, Ankara.
- ÖZDOĞAN, M. 2015. Neolitik Dönemi Yeniden Düşünmek, *Aktüel Arkeoloji*, İstanbul, Aktüel Arkeoloji Yayınları.
- PARK, Robert E.,1928. "Human Migration and the Marginal Man", *American Journal of Sociology*, Vol. 33, No.6.
- PASCHOUA P., et al, 2014. "Maritime Route of Colonization of Europe", *Proceedings of the National Academy of Sciences*.
- POOLEY, C. G. 2017. *Mobility, Migration and Transport: Historical Perspectives*, Palgrave Macmillan.
- RUSSELL, B., 2012. *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev.: A.Fethi, Alfa Yayınları, 2012, Cilt I., İstanbul.
- Semple, E. C.,1911. *Influences of Geographic Environment on the Basis of Ratzel's System of Anthro-Geography*, Henry Holt and Company, London.
- STRINGER, C. B., 1992. "Reconstructing Recent Human Evolution", *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, Vol. 337, No. 1280, The Origin of Modern Humans and the Impact of Chronometric Dating.
- STRINGER, C., McKie, R. 1997. *African Exodus: The Origins of Modern Humanity*, New York : Henry Holt.
- YOUNG, K. L., Devor, E. J., Crawford, M.H., 2012. "Demic Expansion or Cultural Diffusion: Migration and Basque Origins", *Causes and Consequences of Human Migration:An Evolutionary Perspective*, Ed.: M. H.Crawford., B. J.Campbell, Cambridge University Press, Cambridge.
- WAITZ, T. 1863. *Introduction to Anthropology*, translated by J. F. Collingwood, London: Longman, Green, Longman and Roberts for the Anthropological Society of London.

E-Kaynaklar

[whfua.history.ucla.edu /eras/era2.php](http://whfua.history.ucla.edu/eras/era2.php).

[https:// newsroom. uw.edu/story/seafaring-neolithic-humans- colonized-europe](https://newsroom.uw.edu/story/seafaring-neolithic-humans-colonized-europe)